

PROSTOR

17 [2009]

1 [37]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

52-63

NANA PALINIĆ

PROJEKTI KAZALIŠTA BONO-GERLICZI
I TEATRO NOBILE – NAJSTARIJI NACRTI
KAZALIŠNIH ZGRADA U RIJEKI

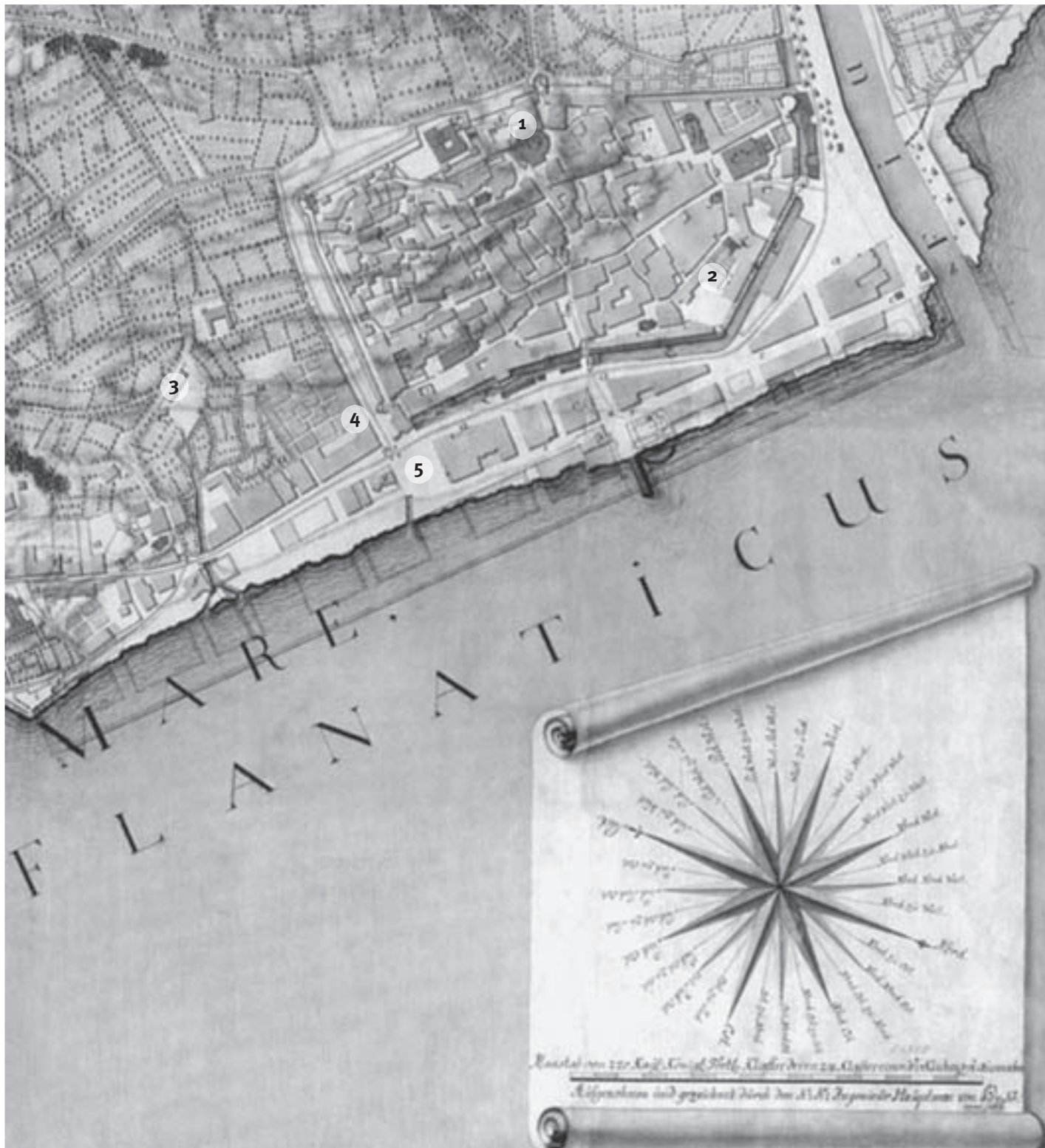
Izvorni znanstveni članak
UDK 725.822(497.5 RIJEKA)"17"

DESIGNS FOR THE BONO-GERLICZI
AND NOBILE THEATRES – THE OLDEST
THEATRE PLANS IN RIJEKA

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 725.822(497.5 RIJEKA)"17"

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU, ARHITEKTONSKI FAKULTET
UNIVERSITY OF ZAGREB, FACULTY OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
17 [2009] 1 [37]
1-210
1-6 [2009]

SL. 1. PLAN RIJEKE AUTORA HAUPTMANNA VON BENKA IZ 1766.-1795. G. S OZNAČENIM LOKACIJAMA BAROKNIH KAZALIŠTA:
 1. ISUSOVAČKO ŠKOLSKO KAZALIŠTE; 2. PUČKO KAZALIŠTE NA MILLEROVOM TRGU; 3. DRVENO KAZALIŠTE NA DOLCU; 4. KAZALIŠTE BONO-GERLICZI; 5. TEATRO NOBILE
 FIG. 1 RIJEKA CITY MAP MADE BY HAUPTMANN VON BENKO IN 1766-1795 WITH MARKED LOCATIONS OF BAROQUE THEATRES:
 1. JESUIT SCHOOL THEATRE; 2. FOLK THEATRE IN MILLER SQUARE; 3. WOODEN THEATRE IN DOLAC STREET; 4. BONO-GERLICZI THEATRE; 5. NOBILE THEATRE

NANA PALINIĆ

SVEUČILIŠTE U RIJECI
 GRAĐEVINSKI FAKULTET
 HR – 51000 RIJEKA, VIKTORA CARA EMINA 5

IZVORNI ZNAJSTVENI ČLANAK
 UDK 725.822(497.5 RIJEKA)“17”
 TEHNIČKE ZNAJSTOSI / ARHITEKTURA I URBANIZAM
 2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
 I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA
 ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 4. 2. 2009. / 8. 6. 2009.

UNIVERSITY IN RIJEKA
 FACULTY OF CIVIL ENGINEERING
 HR – 51000 RIJEKA, 5 VIKTORA CARA EMINA STREET

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
 UDC 725.822(497.5 RIJEKA)“17”
 TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING
 2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
 AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE
 ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 4. 2. 2009. / 8. 6. 2009.

PROJEKTI KAZALIŠTA BONO-GERLICZI I TEATRO NOBILE – NAJSTARIJI NACRTI KAZALIŠNIH ZGRADA U RIJECI

DESIGNS FOR THE BONO-GERLICZI AND NOBILE THEATRES – THE OLDEST THEATRE PLANS IN RIJEKA

ARHITEKTURA KAZALIŠTA
 BAROK
 KAZALIŠTE BONO-GERLICZI
 RIJEKA
 TEATRO NOBILE

ARCHITECTURE OF THEATRES
 BAROQUE
 THE BONO-GERLICZI THEATRE
 RIJEKA
 THE NOBILE THEATRE

U radu se prvi put objavljuju nacrti dvaju baroknih riječkih kazališta: Kazališta Bono-Gerliczi i Teatra Nobile, koji su pronađeni u fondu Gradsko poglavarstvo Rijeka Državnog arhiva u Rijeci. Premda je u dosadašnjim istraživanjima Kazalište Bono-Gerliczi tretirano tek kao arhitektonski i teatrološki nezanimljiv prethodnik Adamićeva kazališta, riječ je o vrlo vrijednoj građevini – kako za arhitekturu i povijest grada, tako i za cijelu Hrvatsku. Ovo je prva namjenski građena kazališna zgrada postantickog razdoblja na našem teritoriju, tipično kazalište baroka. Dosad nije bilo poznato da se u Rijeci namjeravala graditi još jedna barokna kazališna zgrada, Teatro Nobile, za koju je pronađen nacrt i pisana dokumentacija.

The article reveals designs for the two theatres in Rijeka, namely, the Bono-Gerliczi and Nobile Theatres found in the archival fonds of Rijeka Municipality at the State Archives in Rijeka. Although research done so far showed the Bono-Gerliczi theatre was considered architecturally and theatrically uninteresting predecessor of Adamić's theatre, the building is significant for both architecture and history of the city and Croatia in general. This first purpose-built theatre in Croatia in the post-antiquity period is a typical Baroque building. Up to now there has been no knowledge of another planned Baroque theatre building in Rijeka, namely, the Nobile theatre. Its plans and documentation have recently been discovered.

UVOD

INTRODUCTION

Kazališna je povijest Rijeke, zbog velikog broja izgrađenih i projektiranih kazališnih zgrada i scenskih prostora, osobita prije svega kao povijest arhitekture kazališta. Povjesničari, teatrolozi i povjesničari umjetnosti koji su izučavali riječka kazališta usmjerili su pozornost na dvije građevine – klasicističko Adamicevo kazalište i historicističko Općinsko kazalište, dok se ostala kazališta, ona manja ili manje reprezentativna, kao i ona slabije istražena, uglavnom samo spominju. Najraniji dosad poznat nacrt jednoga riječkog kazališta bio je Projekt Adamiceva kazališta iz 1798. godine. Objelodanio ga je i detaljno opisao Cvito Fisković u članku pod nazivom „Staro kazalište u Rijeci”, objavljenom u riječkom Zborniku 1953. godine.¹ Isti je nacrt poslije objavljen još nekoliko puta.

Prilikom istraživanja arhivskih izvora vezanih za izradu disertacije na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na temu „Riječka kazališta – nastanak, kontinuitet i značenje kazališnih zgrada i scenskih prostora u razvitku urbane strukture grada”, u fondu „Gradsko poglavarstvo Rijeka” Državnog arhiva u Rijeci pronašla sam dva dosad nepoznata nacrt baroknih kazališta u Rijeci. Prvi je nacrt Kazališta Bono-Gerliczi,² koje je izgrađeno 1765. godine, a drugi dosad potpuno nepoznat projekt Teatra Nobile iz 1784. godine. Kako je nacrtna dokumentacija kazališta baroknog razdoblja u nas vrlo rijetka, ovi su nacrti važni, kako za riječku, tako i za cjelokupnu nacionalnu povijest arhitekture.

KAZALIŠTE BONO-GERLICZI

BONO-GERLICZI THEATRE

Nakon što je krajem 17. stoljeca proglašena slobodna plovidba Jadranom, a Rijeka 1719. godine postala slobodna luka, uvedene su carinske olakšice i druge pogodnosti pa je to dovelo do zamaha trgovine i industrije. Rijeka je od 1728. godine povezana cestom prema Karlovcu te se sve snažnije razvija ekonomski i gospodarski. Privučeni pomorstvom, zanatima i industrijom, u grad pristizu brojni doseljenici iz Veneta, Furlanije, Julije, Kranjske, austrijskih zemalja, kontinentalne Hrvatske i Dalmacije.

U drugoj polovici 18. stoljeca dolazi do sve veće graditeljske aktivnosti, kako na planu javnih tako i na planu privatnih gradnji. Nakon potresa 1750. i 1751. godine izrađena su tri urbanistička plana za uređenje južnih i jugo-istočnih zidina, a 1755. donesen je urbanistički plan razvoja Novoga grada (*Civitas nova*). Godine 1757. u gradskim se zidinama uz postojeća južna, sjeverna i istočna otvaraju i četvrta, zapadna vrata, neposredno iza kuće Monaldi. Stare obrambene zidine srednjovjekovne Rijeke postaju nepotrebna membrana između staroga i novoga dijela grada. Car Josip II. donosi 1780. godine odluku o rušenju gradskih zidina i kula, a četiri godine poslije zatrpava se rov na Korzu.³ Nove građevine imaju obilježja baroka i klasicizma.

Od srednjega vijeka u Rijeci kontinuirano postoji kazališni spektakl te zgrade i prostori u kojima se on odvija. U crkvama se izvode poluliturgijske drame, a ovaj vid kazališta – bez prave građevine određene za ovu namjenu – održat će se sve do 17. stoljeca. Tragova renesansnog kazališta u Rijeci nema, premda se u kasnijim razdobljima javljaju scenski prostori karakteristični za razdoblje renesanse. Barokno razdoblje prvo je u kojem se u Rijeci

¹ Projekt Adamiceva kazališta danas se čuva u arhivu Konzervatorskog odjela u Splitu i dio je ostavštine arhitekta Vicka Andrića. Prema navodima Cvite Fiskovića, Andrić je skupljao različite nacрте kazališta i sam se od mladosti bavio njihovim projektiranjem te je 1816. g. izradio i nacrt za veliko kazalište u Splitu. Nije, međutim, poznato na koji je način Andrić došao u posjed nacрта koji je bio službeni dokument i dio predmeta što je pohranjen u DAR, JU-2, kut. 86 (zapisnik sjednice od 25. siječnja 1799., toč. 3.) [Fisković, 1953: 468].

² U izvorima i literaturi može se uočiti više oblika imena i prezimena drugoga vlasnika kazališta koji se spominje kao Giuseppe i Joseph, De Gerliczy, De Gerliczy, Gerliczy i Gerliczi. Ovdje navodim najzastupljenije.

³ Neke su se kule srušile i prije carske odluke, primjerice Bastion sv. Jeronima na jugozapadnom uglu zidina srušen je između 1760. i 1762. godine.

⁴ O tome usporedi: PALINIĆ, 1997: 171-172; PALINIĆ, 2008: 47-65.

⁵ Podatak navodi više autora: CIHLAR; FAJDETIĆ, 1973: 7; ROŠIĆ, 1985: 37. Izvorni dokument nalazi se u: DAR, JU-4, fasc. 361, svež. 5 i DAR, JU-2, kut. 10.

⁶ KOBLEK, 1889: 34

pojavljuje više scenskih prostora i kazališnih zgrada različite tipologije. Osniva se isusovačko školsko kazalište koje koristi uređenu dvoranu u zgradi gimnazije, prostore crkvi i nekoliko scenskih prostora na otvorenom. Uz ovo postoji i kazalište pučkog karaktera smješteno u sklopu zgrade na Trgu sv. Tri kralja u Starom gradu. Prvo kazalište izvan gradskih zidina, drvene konstrukcije, izgrađeno je u riječkom predjelu Dolac i postojalo je sve do druge polovice 18. stoljeća, tj. do izgradnje kazališta Bono-Gerliczi.⁴

Iz dosad objavljene literature o Kazalištu Bono-Gerliczi bilo je poznato sljedeće: Giuseppe Bono, doseljenik iz Italije, podnio je 1764. g. riječkom Namjesništvu zamolbu za dozvolu da na vlastitu zemljištu izgradi kazalište, „gdje će se prema ovdje navedenim uvjetima i povlasticama svake godine o pokladama, a i u drugo vrijeme, moći prikazati neki dobar kazališni komad i prirediti javne krabuljne plesove za sve ljudske slojeve”. Nakon što mu je Namjesništvo odobrilo molbu, Bono je već 1765. godine dovršio gradnju kazališne zgrade smještene izvan gradskih zidina, ispred zapadnih gradskih vrata zvanih Augustinska vrata. Bono u spomenutoj molbi piše „od koliko je probitka za slobodnu luku da ima neko mjesto gdje se izvođenjem javnih priredbi mogu trgovci u dokonim satima osvježiti i za kratko vrijeme odahnuti od svojih tegobnih špekulacija”.⁵

Bono, međutim, već 1770. godine prodaje svoju zgradu Giuseppeu de Gerlicziju koji je 1784. daje u zakup Opcini, zadržavajući dva balkona (lože) u prvom redu. Od 1786. godine pod ovom upravom dolazi do prve redovite operne sezone, a u doba karnevala održavaju se plesovi.⁶ O samom izgledu toga kazališta najviše podataka navodi Giuseppe Viezzoli: „Kazalište za 300 gledalaca podignuto je u današnjoj ulici XXX Oktobra, gdje

je prije pedesetak godina bio Hotel od Zvijezde. Bono je, nakon rušenja triju kuća, izgradio kazalište dugo 15 talijanskih seznjeva, široko 7,5, pročelje prema sjeveru bilo je dugo 16 i visoko 6 seznjeva, ono prema Kraljevskoj ulici (danas Korzo Vittorio Emanuele III) bilo je dugo 14 seznjeva. Zidarski radovi stajali su 3727 fiorina, stolarski 2737 fiorina, soboslikarsko-dekoraterski 1377 fiorina, ukupno 7841 fiorin, ne računajući rušenje triju kuća. Postojalo je 37 loža za publiku i jedna za Namjesnika.”⁷ Kazalište je imalo i dva ulaza – jedan za publiku i drugi za izvođače, a u sklopu kazališta – tipično za ono doba – nalazila se i igraonica.⁸

Godine 1805. prestaje aktivnost kazališta: zgrada prelazi u vlasništvo Giovannija de Kertiza, poslije Antonija Zazanicha, koji ga oko 1820. godine pretvara u stambenu zgradu, a potom u hotel.⁹

LOKACIJA

LOCATION

Točan položaj Bonova kazališta nije odredio ni jedan od spomenutih istraživača, ali se on, superponirajući podatke iz više izvora, može utvrditi. Giovanni Kobler, naime, navodi da je u istoj zgradi krajem 19. st. „Hotel od Zvijezde” u Ulici Municipio, a isti podatak navode i drugi autori.¹⁰ Jedini hotel u ovome dijelu grada, vidljiv na planu Antonija Pirisija iz 1852. godine jest „Hotel kod Pošte” pa se, pretpostavljajući kontinuitet hotela s novim imenom, može zaključiti kako se Bonovo kazalište nalazilo na mjestu istočnoga krila današnje zgrade Sveučilišne knjižnice i Muzeja moderne i suvremene umjetnosti¹¹ (Sl. 2.-4.).

Vlasnici Zazanich odgovaraju podatku o vlasnicima koje spominju Kobler i Viezzoli, zgrada je još uvijek stambena i nesto je izmijenjena gabarita. Na starijim planovima, naime primjerice iz 1776. godine, zgrada ima tlocrtni gabarit u obliku trapeza (Sl. 6.), dok je na kasnijim planovima vidljiva dogradnja u jugozapadnom dijelu pa je sada tlocrt u obliku izokrenutog slova ‘L’. U sjeverozapadnom dijelu parcele ucrtno je dvorište s bunarom.

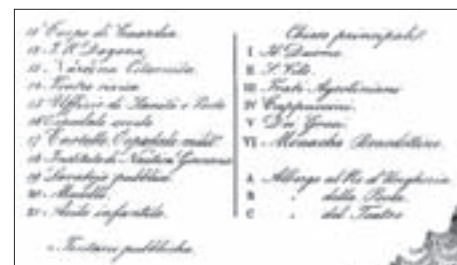
Da je riječ o ovoj lokaciji, potvrđuje nam i plan Rijeke iz 1760. godine u kojem na uglu Ulice Stare pošte i Uličice Stare voštarnice nema ucrtnih zgrada (Sl. 5.), dok je na planu Hauptmana von Benka iz 1776. godine na mjestu spomenute parcele ucrtna zgrada koje dimenzije odgovaraju dimenzijama kazališta (Sl. 6.). Činjenica da na planu iz 1760. godine nisu ucrtna tri kuće koje su srušene prilikom gradnje kazališta, a koje spominje Bono, može značiti: ili da su kuće sagrađene u razdoblju od 1760. do 1764. godine, ili da su bile privremenog karaktera, građene od materijala lošije kvalitete.

SL. 2. ANTONIO PIRISI: PLAN RIJEKE, DETALJ, 1852. POD ‘B’ OZNACEN JE „HOTEL KOD POŠTE”. NA ISTOM SE MJESTU PRIJE NALAZILO KAZALIŠTE BONO-GERLICZI
FIG. 2 ANTONIO PIRISI: MAP OF RIJEKA, DETAIL, 1852, MARKED AS ‘B’ IS „HOTEL NEAR POST OFFICE”, WHERE THE BONO-GERLICZI THEATRE USED TO STAND

SL. 3. ANTONIO PIRISI: PLAN RIJEKE, DETALJ LEGENDE, 1852.

FIG. 3 ANTONIO PIRISI: MAP OF RIJEKA, DETAIL OF THE LEGEND, 1852

7 VIEZZOLI, 1936: 146

8 Prema navodima Koblera i Fajdetica, Gerliczi od 1790. g. ima desetogodišnji monopol na javne predstave i plesove, a nakon njegova isteka, 1800. g., kazalište preuzimaju zakupci: Giuseppe David, Giorgio Milissino i Matteo Basich. U ovome kazalištu prikazivale su se opere, komedije, glazbene priredbe, te održavali karnevali i plesovi, pa i druge javne zabave [KOBLEK, 1889: 34.; FAJDETIĆ, 1973: 7].

9 KOBLEK, 1889: 34

10 KOBLEK, 1889: 34

11 U fondu Zemljišno-knjižni ured Rijeke našla sam i potvrdu ovoga zaključka. U zemljišnim knjigama za godine 1836.-1846. za česticu pod novim brojem 552 (starim 555, drevnim 526/537, 528/540) u Ulici Stare pošte (Contrada della Posta vecchia) označen je prijenos vlasništva sa Zazanich Antonija na Giacich Paolinu rođenu Zazanich s datumom 4. svibnja 1842. g. Čestica se sastoji od kuće s prizemljem (suterenom), dva kata i tavanom, te dvorišta s bunarom. Čestica je s istoka omeđena Ulicom Stare pošte, sa zapada vrtom br. 559, sa sjevera Uličicom Stare voštarnice, s juga kucom na čestici br. 553 i vrtom br. 556. Ukupno parcela ima 131 hvat kvadratni [DAR, PR-18, knjiga 22: Katastarsko-gruntovni plan iz 1842. g., autor Ignazio Rossi].

Sl. 4. IGNAZIO ROSSI: GRUNTOVNI PLAN RIJEKE, 1842., DETALJ. POD BROJEM 552 OZNAČENA JE ZGRADA U KOJOJ SE PRIJE NALAZILO KAZALIŠTE BONO-GERLICZI.

FIG. 4 IGNAZIO ROSSI: CADASTER MAP OF RIJEKA, 1842, DETAIL. NUMBER 552 MARKS THE BUILDING WHICH USED TO HOUSE THE BONO-GERLICZI THEATRE.

Zgrada kazališta (poslije stanovi i hotel) srušena je 1886. godine prilikom gradnje Osnovne škole za djevojčice.¹²

PRONAĐENI NACRT I DOKUMENTACIJA

DISCOVERED PLAN AND DOCUMENTATION

U fondu Gradsko poglavarstvo Rijeka (DAR 32 / JU-2), među izdvojenim predmetima koji se odnose na nekadašnje Adamićevo (poslije Gradsko) kazalište, sačuvana su i dva priloga, A i B, koji predstavljaju nacrt Bonova kazališta te izvješće o izmjeri.¹³

Prilog A: Nacrt je izveden smedim tušem i ružičastim akvarelom na listu papira s vodenim pečatom C.&I. Honig, istovjetnom papiru na kojem je pisan i tekst spomenutih predmeta. Nacrt nosi naslov ispisan kicenim setečentističkim slovima:

Teatro Gerliczi.

Nacrt predstavlja tlocrt, a ispod tlocrta označeno je mjerilo u hvatima (klafter). Tlocrt kazališta upisan je u građevinu pravilna pravokutnog oblika u kojega je donjem dijelu prostor auditorija, a u gornjem pozornica. Gledalište je tlocrtnog oblika izduženog slova 'U', podijeljeno u 19 loža. Unutarnja linija prvih dviju loža s obje strane proscenija lagano se otvara prema pozornici. Lože su podjednake veličine, osim središnje i dviju krajnjih uz proscenij, koje su veće. Pristupni hodnik koji opasuje lože zauzima sav prostor do pročelnih zidova, osim desnog kuta u kojem su ucrtana dva kraka stubišta. Na pravokutnoj pozornici označeni su zidovi portala i klizne kulise – po pet redova sa svake strane. Otvori nisu ucrtani (Sl. 7.).

Prilog B: „Rijeka, 9. 09. 1799. Očituje se nizepotpisani da je preuzeo na sebe izmjeru

ovdje navedenih dobara uz suradnju nadzidara Vinceruttija i da je došao do sljedećih mjera: Kazalište pl. Gospodina de Gerliczija dugo 12 hvati i 4 stope, široko 6 hvati i 4 stope – što čini ukupno kvadratnih hvati 84 1/2. Teren kod sadašnje Vojne straže dug 19 hvati, širok 20 hvati. Površina kada se odbije 8 hvati za dvije uzdužne ceste, što će smanjiti širinu na 12 hvati, iznositi će 234 kvadratnih hvati bruto. Kao potvrdu ovoga potpisuje De Verneda, Javni procjenitelj.”¹⁴

Adamić je priloge komentirao u tekstu: „Predstavlja se pod A: tlocrt starog kazališta nacrtan u istom mjerilu kao novo, koji, uspoređen s njim, na očigled pokazuje kako je novo otprilike toliko široko koliko je staro dugo, što se može provjeriti i samim mjerama na prilogu B, učinjenom od plem. gospodina de Verneda, javnog procjenitelja, koji pokazuje odnoseći se na novo (bez uključenih trijemova) u hvatima: 234 hv.², i staro sa samo 84 1/2 hv.², iz čega se zaključuje da je novo kazalište 149 1/2 hv.² veće od starog, što znači gotovo trostruko, i više nego dovoljno za stanovništvo Rijeke i kada se udvostruči i utrostruči...”¹⁵

Pronađeni nacrt nije originalan projekt po kojem je kazalište izgrađeno, već snimka postojećeg stanja, napravljena otprilike istodobno kada i procjena površina i projekt novoga kazališta, dakle vjerojatno 1798. ili 1799. godine. Nacrt nije potpisan, ali vjerojatno ga je crtao inženjer de Verneda ili njegov suradnik, nadzidar Vincerutti. Riječ je o tlocrtu karakteristične etaže, tj. prikazu koji više odgovara shemi. Kako u jednoj etaži ima 19 loža, jasno je da su postojale dvije identične ili slične etaže, što čini ukupno 38 loža, odnosno 37, budući da je središnja loža u prizemlju služila kao ulaz u parter dvorane. Uz ove etaže, vjerojatno u prizemlju (suterenu), nalazili su se ostali prostori – ulaz, blagajne, pomoćne i prostorije osoblja i uprave, igračnica – to znači da je riječ o tlocrtu koji odgovara 1. i 2. katu. Iznad ovih prostora bila je krovna konstrukcija, a to i odgovara dimenzijama pročelja koje spominje Viezzoli.

Sudeći prema ovom nacrtu, moglo bi se zaključiti kako je zgrada kazališta imala pravilan pravokutni tlocrt (približnih dimenzija

¹² PALINIĆ, 1997: 172-173

¹³ U predmetu br. 595 od 19. rujna 1799. g., upućenom Upravi slobodnoga trgovačkoga pomorskoga Grada i slobodnoj luci Rijeka od strane Andrije Ljudevita Adamića, nalaze se dva priloga: pod A – tlocrt Teatra Gerliczi, kako se tada naziva Bonovo kazalište, i pod B – izvješće o izmjeri teatra Gerliczi. Predmet je označen natuknicom „dokumenti o dimenzijama starog i novog kazališta”. Isti predmet uloženi je u veći predmet br. 594 od 28. kolovoza 1799. g. pod natuknicom „o valjanosti novog kazališta”, kojim Andrija Ljudevit Adamić predlaže gradskim vlastima i argumentira potrebu gradnje novoga kazališta.

¹⁴ DAR 557 (DS-60), kut. 12 (ex JU-2, kut. 568/2)

¹⁵ DAR 557 (DS-60), kut. 12 (ex JU-2, kut. 568/2)

24,28 × 12,9 m, što čini bruto površinu od 313,20 m²), te da se sastojala od prizemlja, dva kata i krovišta.¹⁶ Drugi sačuvani izvori, koje, međutim, možemo smatrati vjerodostojnijima, upućuju na to da ovaj nacrt ne predstavlja stvarno postojeće stanje, već pojednostavnjeni prikaz kazališta. Sačuvan je, naime, pisani dokument pod nazivom „Koncept procjene kuće” koji datira iz doba neposredno nakon izgradnje kazališta, 1766. godine, i u kojem je prilično detaljno opisana kazališna zgrada i njena oprema.¹⁷ Iz istoga je dokumenta razvidno kako zgrada nije imala tlocrtni oblik pravokutnika, već trapeza kojeg su dimenzije iznosile:

- glavno pročelje prema trgu (istočno): 14 koraka (24,27 m)
- sjeverno pročelje prema Uličici Stare voštarnice: 6 koraka 4 stope (11,79 m)
- dvorišno pročelje (zapadno): 16 koraka (27,73 m)
- pročelje uza susjednu zgradu (južno): 6 koraka 3 stope (11,44 m).

To sve zajedno čini bruto površinu od 297,44 m².¹⁸ Isti trapezni tlocrt potvrđuju nam i planovi iz doba kada je u zgradi djelovalo kazalište, ali i kasniji, kad je zgradi dodana dogradnja s jugozapadne strane, ali je trapezni izvorni dio zgrade i dalje ostao vidljiv i nepromijenjen (Sl. 5., 6., 8.).¹⁹

Projektant kazališta i originalni projekt nisu poznati. U Rijeci u to doba djeluju arhitekti Ignacije Hencke i Antonio De Verneda te inženjer Candido, autor regulacijskog plana. Vrlo je vjerojatno, međutim, da je Bono mogao ponuditi već gotov nacrt kazališta ili za projekt angažirati stranog arhitekta.

Kazalište Bono-Gerliczi važno je, budući da je prvi put na teritoriju Hrvatske riječ o posebnoj, namjenski građenoj građevini, a ne više adaptaciji. Premda su već pola ili čak stoljeće ranije postojale kazališne zgrade u Hvaru, Dubrovniku, Zadru, Trogiru i Splitu, konačno i u Rijeci, Bonovo je kazalište sagrađeno 18 godina prije zadarskog Nobile Teatra, dosad smatranog prvim namjenski građenim kazalištem u Hrvatskoj.²⁰ Riječ je o razmjerno velikom kazalištu, uzmemo li u obzir veličinu grada, budući da

¹⁶ Računamo li bečki hvat (Klafter Wiener), koji iznosi 189,65 cm, sastoji se od 6 stopa i u upotrebi je do 1875. g. [HERKOV, 1971: 108].

¹⁷ DAR, JU-4, fach. VIII, fasc. 361, svež. 5.

¹⁸ O tome usporedi: PALINIĆ, 2008: 76.

¹⁹ Plan iz 1765.-1768. autora Maksimilijana Fremauta, plan iz 1776.-1795. autora Hauptmanna von Benka, plan iz 1814. autora Johanna Candida, plan iz 1830. autora Joh. Meltzela i Lad. Vórósa te drugi [PALINIĆ, 2008: 75, 522-526].

²⁰ PERKOVIĆ, 1989: 17, 30; PAVLIĆ-COTTIERO, 1995: 152-153

²¹ Jedan venecijanski sežanj (*Passo di Venezia*) iznosi 1733,48 mm, a sadrži 6 venecijanskih stopa (*Piedi di Venezia*), i u uporabi je do 19. st. [HERKOV, 1971: 99, 102].

SL. 5. PLAN RIJEKE, DETALJ, 1760.
FIG. 5 MAP OF RIJEKA, DETAIL, 1760

sredinom 18. stoljeća Rijeka ima oko 3000 žitelja, što znači da je desetina ukupnog stanovništva mogla stati u kazalište.

NACRT NEIZVEDENOG TEATRA NOBILE

UNEXECUTED DESIGNS FOR THE NOBILE THEATRE

Nacrt Teatra Nobile pronašao sam u istom fondu – Gradsko poglavarstvo Rijeka, među izdvojenim spisima o Gradskom (nekadašnjem Adamičevu) kazalištu. Nije se nalazio ni u jednom predmetu, već kao izdvojeni dio među nizom nepovezanih predmeta. Bio je uložen u papirnatu košuljicu s vodenim pečatom J.H./Z., na kojoj je s vanjske strane oznaka:

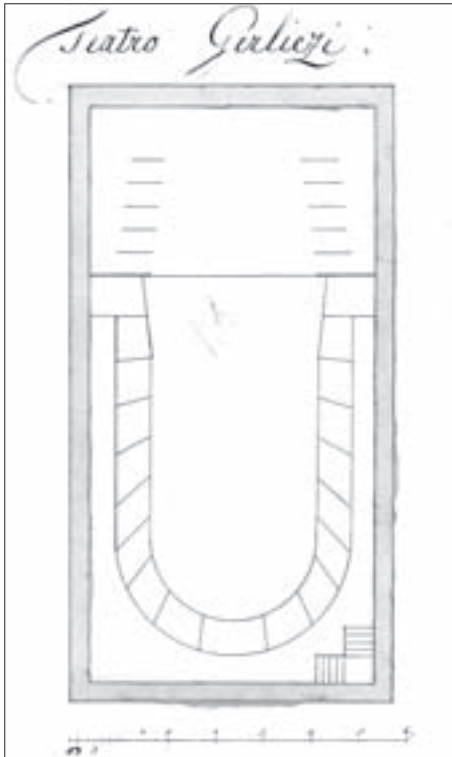
Ad Num 8um Prot. Publ.
De die 29m Maii 784
CLXXVII
B.D.M.

S unutarnje strane košuljice olovkom je ucrtana neoznačena skala od 0 do 24. Nacrt je izveden crnim tušem i sivim akvarelom na listu papira istovjetnom onom košuljice. Nema naslova, već sadrži tlocrt kazališta ispod kojeg je označeno mjerilo u venecijanskim sežnjevima – *Passi di misura Veneta* od 0 do 22. U donjem desnom kutu je potpis autora: Uldarico Moro.

Prikazani crtež predstavlja tlocrt prizemlja i polukata (mezanina), a iz ovih se tlocrta može, zahvaljujući ucrtanim stubistima, pretpostaviti i tlocrt 1. kata, odnosno katova iznad. Tlocrt predstavlja građevinu pravilna pravokutnog oblika dim. 21,7 × 10,5 sežnjeva, što iznosi oko 37,60 × 18,20 m, tj. ukupno 648,32 m².²¹

SL. 6. HAUPTMANN VON BENKO: PLAN RIJEKE, 1776.,
DETALJ
FIG. 6 HAUPTMANN VON BENKO: MAP OF RIJEKA, 1776.,
DETAIL

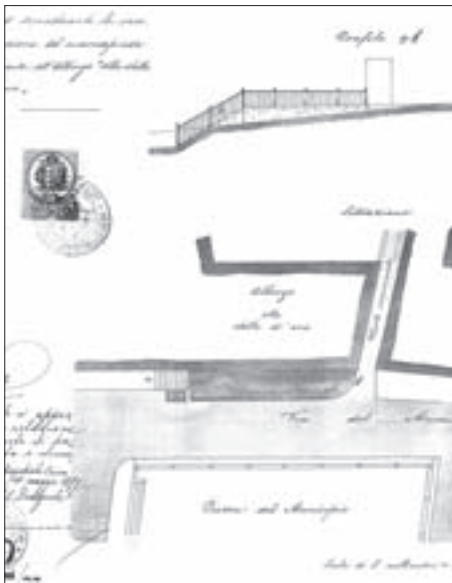

SL. 7. NACRT TEATRA GERLICZI, 1799.
FIG. 7 GERLICZI THEATRE DESIGN, 1799

SL. 8. PROJEKT REKONSTRUKCIJE PLOČNIKA OKO HOTELA „KOD ZLATNE ZVIJEZDE“, DETALI, 1877. VIDLJIV JE TRAPEZNI TLOCRT ZGRADE NEKADASNJEG KAZALIŠTA.

FIG. 8 DESIGN OF THE PAVEMENT RECONSTRUCTION AROUND THE „AT THE GOLDEN STAR HOTEL“, DETAIL, 1877, NOTICEABLE TRAPEZOIDAL PLAN OF THE FORMER THEATRE BUILDING

Gradevina je podijeljena u tri dijela: ulazni, gledalište i pozornicu. Iz središnje postavljene ulaznog vestibula ulazi se u simetrične dvije bočne prostorije koje imaju i posebne ulaze izvana, u pretprostor kazališta i parter. Iz istog vestibula vode dva jednokraka stubišta na polukat.

Gledalište je oblika zarubljene elipse, podijeljeno u 18 loža – po 9 sa svake strane. Unutarnja linija loža u donjem dijelu slijedi liniju elipse, dok od sredine prema prosceniju slijedi mnogo blažu krivulju, da bi se kod proscenijskih loža lomila u pravac okomit na portal. Između loža i pročelnih zidova nalazi se pristupni hodnik iz kojih donjih kutova vode dva kraka stubišta za gornje etaže. Iz hodnika vode i dva izlazna stubišta direktno na ulicu, odnosno u vanjski prostor. Uz ova stubišta nalaze se još dvije manje trapezne prostorije. Iz pristupnog hodnika postoji obostrana komunikacija s pozornicom.

U desnom dijelu nalazi se pozornica, otvor portala, proscenij lučno istaknut prema gledalištu. Usporedno s proscenijem naznačena je prema gledalištu još jedna krivulja, vjerojatno granična linija prostora orkestra. Na pozornici je u donjem desnom kutu stubište. Označene su klizne kulise – po tri niza četverostrukih i jedan niz dvostrukih s obje strane te središnja frontalna kulisa. U gornjem dijelu pozornice crtkano su označene četiri jednake prostorije.

Ulazno pročelje ima pet ucrtanih otvora – središnja vrata i po dva bočna prozora. Na bočnim pročeljima, koja su simetrična, označeno je 9 otvora – dvojna vrata i 7 prozora. Na stražnjem pročelju je 5 prozora (označeno crtkano).

Crtež ima naznačene konstrukcije elipsa gledališta u tušu i olovci te sjene kako bi se postigao dojam dubine i smjera stubišta (Sl. 9.).

IME: TEATRO NOBILE

NAME: NOBILE THEATRE

Kako nacrt nema naslova, pokušala sam rasvijetliti o kojem je kazalištu riječ, gdje je bilo locirano, je li izvedeno ili neizvedeno, tj. rekonstruirati okolnosti u kojima je došlo do ovoga projekta. Sudeći prema oznaci na kolsuljici, vidljivo je da je nacrt prilog točki 8. sjednice gradskoga Kapetanskog vijeća od 29. svibnja 1784. godine. U zapisniku sjednice održane tog datuma pod br. 8 navodi se kako su, vezano za odluku od 11. prosinca 1783. g., pred Kapetanskim vijećem i sućem barunom Marottijem prikazani planovi novoga kazališta. U kazalu općih spisa i zapisnika sjednica vezano za ovaj predmet vidi se da je bilo pet prethodnih i tri kasnija spisa, od 7. siječnja 1783. do 23. prosinca 1784. g., iz

čega se može zaključiti sljedeće: ugledni posjednik Francesco Thiepolo²² uputio je 7. siječnja 1783. godine Gradskom vijeću molbu za podizanje jednog „Teatra Nobile“, što opisuje u osam točaka. Traži besplatno zemljište u susjedstvu kuće Battiani, monopol na 25 godina, tijekom kojih će organizirati kazališne priredbe, balove tijekom karnevala, osigurati bolji orkestar i dvije komične družine svake godine. Obvezuje se izgraditi kazalište u dvije godine, u kazalištu napraviti klub (*Casino*) za ugledne građane, osigurati jednu ložu za Gubernij i jednu za suce rektore te omogućiti bolje osvjetljenje od sadašnjeg. Od Vijeća traži, ukoliko je suglasno s danim uvjetima, da pripremi ugovor.

Gradsko je vijeće predmet razmatralo 11. veljače, 28. studenoga i 11. prosinca 1783. godine te tražilo na uvid ugovor s Giuseppeom Bonom i de Gerliczijem – vlasnicima postojećega kazališta, mišljenje Gubernija, kao i mišljenje o kazalištu u talijanskom gradu Mestre. Razlozi zbog kojih ih je zanimalo upravo ovo kazalište bili su ti što se radilo o novom, nedavno otvorenom kazalištu – Teatra Balbi²³ koje je 1778. godine projektirao mletački arhitekt Bernardino Maccaruzzi²⁴ (Sl. 10.).

Konačno je donesena odluka da arhitekt Ulदारico Moro, projektant kazališta u Gorici (*Gorizia*), izradi nacrt novoga kazališta u Rijeci. Nacrt je prezentiran, kako je navedeno, 29. svibnja 1784. godine.

Usporedimo li nacrt Teatra Balbi s onim Teatra Nobile, primjećujemo da postoji sličnost. Gabariti odnosno tri glavna dijela – ulazni dio, auditorij i pozornica – u sličnom su proporcijском odnosu. Kod obaju kazališta ulazni je prostor podijeljen na tri dijela, stube za lože na istome su mjestu, proscenij je znatno izbačen u prostor auditorija. Na osnovi toga može se zaključiti kako je ovo kazalište bilo predložak za riječko. Razlike su, međutim, u

²² Nije poznato odakle je Francesco Thiepolo, ali sklona sam misljenju da je bila riječ o strancu, a ne Rijecaninu. U Jozefinskom katastru grada Rijeke i njegove uže okolice iz 1785./87. g. Thiepolo se, naime, ni na jednom mjestu ne navodi kao vlasnik neke nekretne – kuće ili posjeda. Ipak, budući da je popis raden nekoliko godina kasnije, ne može se isključiti ni mogućnost da se Thiepolo u međuvremenu odselio iz Rijeke, odnosno prodao svoje posjede [ERCEG, 1998: 8-292]. Međutim, ni Viezzoli ga u svome vrlo detaljno napisanom pregledu Rijeke u 18. st. također nigdje ne spominje, a nije naveden ni među strancima koji su zatražili boravište u Rijeci [VIEZZOLI, 1933: 3-178; VIEZZOLI, 1936: 61-187].

²³ U Državnom arhivu u Veneciji sačuvana je samo jedna situacija na kojoj se vidi dio ovoga kazališta. Tlocrt kazališta objavljen je, međutim, u: BRUSATIN, PAVANELLO, 1987: 59. Nacrt kojega reprodukciju ovdje donosim dobila sam zahvaljujući ljubaznosti djelatnika toga arhiva, na čemu im ovom prilikom zahvaljujem.

²⁴ Bernardino Maccaruzzi bio je učenik Giorgia Masarija i poznat venecijanski arhitekt onoga doba. Autor je brojnih javnih građevina, a najčešće je projektirao i rekonstruirao crkve. Rekonstruirao je crkve sv. Roka i sv. Leonarda u Ve-

obliku auditorija koji je kod riječkog pravilniji, komunikacijama koje su kod riječkog brojnije, jasnije i logičnije (postoji npr. dvostruka veza pozornice s hodnikom loža), te broju i obliku loža kojih kod riječkog kazališta ima manje, ali su udobnije – šire i manje duboke. Portal pozornice u riječkom primjeru nešto je veći, što znači da je i preglednost scene bila bolja. Svi ovi elementi govore u prilog tome da je kazalište Balbi vjerojatno bilo predloženo projektantu kao uzor po kojem bi trebao izraditi projekt, ali je Moro usavršio taj predložak, zahvaljujući vlastitu iskustvu u projektiranju kazališta.²⁵

Ostaje nepoznanica koliko je etaža trebao imati Teatro Nobile. Premda je sačuvan samo tlocrt kazališta, vjerojatno je arhitekt uz tlocrt predložio i druge nacрте – glavno pročelje, što je bilo nezaobilazno, te presjek, a možda još koji tlocrt. Ravnamo li se prema Teatru Balbi, koji je imao četiri etaže s ukupno 99 loža, čini se logičnim da je i Teatro Nobile mogao biti približno takvog kapaciteta, tj. imati barem tri ili, vjerojatnije, četiri etaže loža, tj. 56 ili 75 loža. Osim toga, budući da je postojeće kazalište Bono-Gerliczi imalo 38 loža u dvije etaže, sigurno je da se nova gradnja ne bi ni poduzimala da se izgradi kazalište istog ili sličnog kapaciteta.²⁶

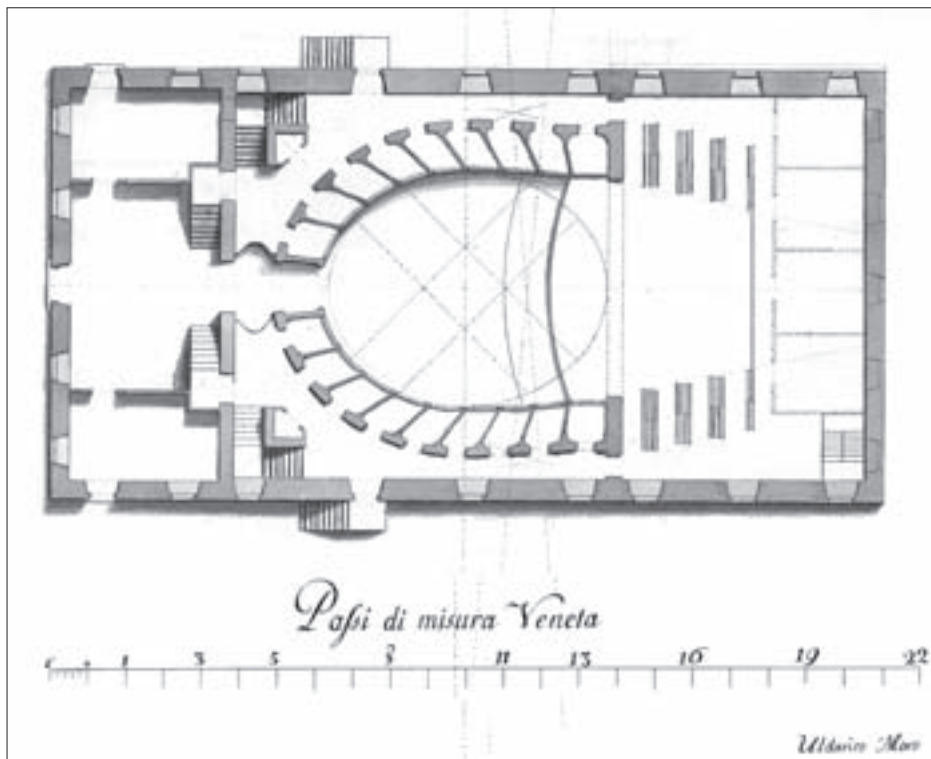
U međuvremenu je Giuseppe de Gerliczi, kojemu je bio izravno ugrožen interes, započeo inicijativu da svoje (bivše Bonovo) kazalište proda Općini. Ponuda za prodaju nije naišla na interes te je zamijenjena ponudom za zakup. Ova je ponuda razmatrana na sjednici od 26. rujna 1784. godine pa je, uz neke izmjene, i prihvaćena.

O daljnjoj sudbini inicijative o gradnji Teatra Nobile nema podataka, ali je sasvim izvjesno da je Općina, uzevši u najam Bonovo kazalište, izgubila interes za gradnju nove kazališne zgrade.

neciji te izgradio prostor za spektakle „Festa della Sensa”. Projektirao je i župnu crkvu u Prčnju u Boki kotorskoj [www.zupa-supetar.hr/index.php; www.churchesofvenice.co.uk/sanpolo.htm; www.sevenonline.it/sensa/english/storiagb.htm].

²⁵ Morov projekt kazališta u Gorici nisam uspjela pronaći. U Državnom arhivu u Gorici, nadležnom za ovo područje i razdoblje, on, naime, nije sačuvan. Postoji projekt preuređenja istoga kazališta iz kasnijeg razdoblja, 1897. g., kojega je autor Ruggero Berlam, a jedan nacrt objavljen je u knjizi: POZZETTO, 1999: 111. Premda ovdje potpisan s Uldarico, Moro je poznatiji po imenu Ulderico. Bio je vrstan arhitekt, slikar i grafičar onoga doba. Rođen je u Palmanovi, a djelovao na području Veneta. Najpoznatije mu je djelo, uz spomenuto kazalište u Gorici, Palaca Pitteri u Trstu, izgrađena 1780. g.

²⁶ U knjizi BRUSATIN, PAVANELLO, 1987: 59 ne navodi se koliko je etaža imao Teatro Balbi, ali se podaci o tom kazalištu mogu naći u tekstu „Il Teatro Balbi”, objavljenom na internetskoj stranici www.comune.venezia.it/flex/cm/pages/ServeAttachment. U istom tekstu prezentiran je, uz tlocrt teatra, i nacrt glavnog pročelja iz 1811. g.

LOKACIJA I ORIJENTACIJA

LOCATION AND ORIENTATION

Kako nije bio poznat projekt Teatra Nobile, nije bila poznata ni njegova lokacija, situacija nije sačuvana te ju je trebalo utvrditi.

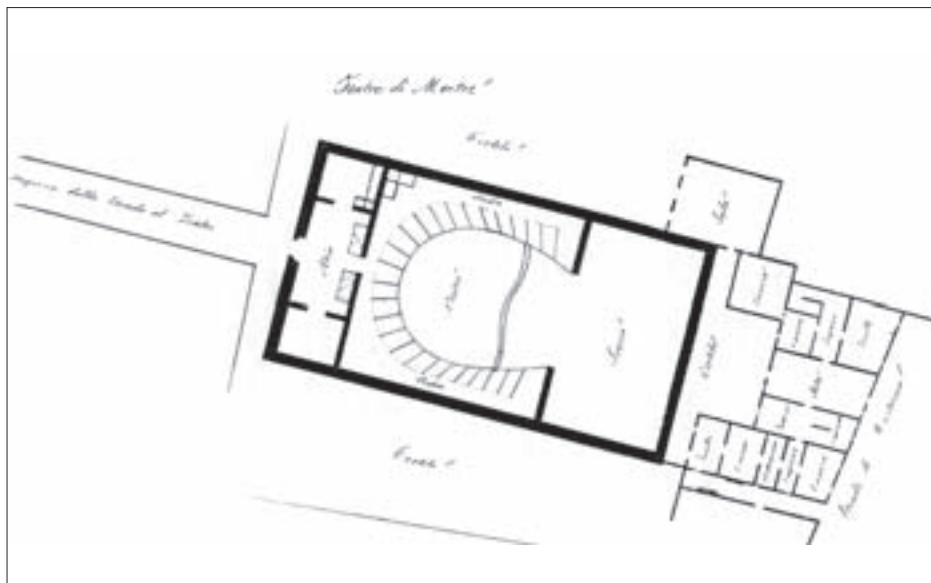
U drugoj polovici 18. stoljeća, točnije 1773. godine, u Rijeku dolazi, poslan od Tršćanske

SL. 9. ULDARICO (ULDERICO) MORO: PROJEKT TEATRA NOBILE, 1784.

FIG. 9 ULDARICO (ULDERICO) MORO: THEATRE DESIGN, 1784

SL. 10. BERNARDINO MACCARUZZI: PROJEKT TEATRA BALBI, MESTRE, 1778.

FIG. 10 BERNARDINO MACCARUZZI: BALBI THEATRE DESIGN, MESTRE, 1778

SL.11. ANTUN GNAMB: PLAN NOVE RIJEKE I NJEZINE RJEČINE, DETALJ, 1785. POD BROJEM 2 OZNAČENA JE LOKACIJA BUDUĆEG KAZALIŠTA (U PROJEKTU) – TEATRA NOBILE. FIG. 11 ANTUN GNAMB: MAP OF NEW RIJEKA AND THE RJEČINA RIVER, DETAIL, 1785, NUMBER 2 MARKS THE LOCATION OF THE FUTURE THEATRE (PLANNED) – NOBILE THEATRE

intendance, inženjer Anton Gnamb i ostaje sve do svoje smrti 1806. godine. Anton Gnamb bio je „glavna pokretačka snaga svih većih građevinskih radova u tome gradu, a pripadao je generaciji arhitekata koji su u isto vrijeme bili geometri, građevinari, urbanisti i nadzornici radova”.²⁷ Po dolasku u Rijeku Gnamb izrađuje nekoliko urbanističkih planova. Godine 1778. prikazuje Gradskom vijeću nacрте za sanaciju Rova, 1782. godine izrađuje „Urbanistički plan s potezom novih kuća u Ulici Lido”, a 1785. godine „Plan nove Rijeke i njezine Rječine”. Upravo je ovaj treći plan zanimljiv zbog jednog detalja. Riječ je o situaciji postojećeg stanja iz godine 1785. Prikazan je samo obod Staroga grada i ispred njega potez kuća na nasutom južnom dijelu do mora – prvi niz kuća u cijeloj dužini i drugi niz u istočnom dijelu. Označene su značajnije građevine – njih ukupno 14. Pod brojem 2, južno od zgrade Stare pošte (na mjestu

današnjeg Trga Republike), uz obalu je crtkano ucrtana pravokutna zgrada opisana kao Kazalište (u projektu; Sl. 11.).

Kako je riječ o godinama kada je naručen projekt Teatra Nobile od poznatog arhitekta, logično se može pretpostaviti da je gradski edil Antun Gnamb bio upućen u ovu, kao i ostale inicijative vezane za gradnju javnih zgrada, te da je u novi plan, tada u nastajanju, ucrtao poziciju budućega kazališta.

Potvrdu ove teze našla sam i u zemljišnim knjigama. Mjesto koje se spominje u molbi – susjedstvo kuće Battiani – nije bilo moguće pronaći, ali u imenskom kazalu stoji da se teren Bathiani nalazi u Novome gradu (*Città nuova*) između kuća Francesca Cragneza. Za Francesca Cragneza u imenskom kazalu nema podataka, ali za nešto kasnije razdoblje ima za ud. Cragnez Antoniju r. Dani, vjerojatno suprugu, koja u Novome gradu (*Città nuova*) posjeduje kuću na k.č. br. 502 (stari br. 482, drevni 523/523). Na katastarskoj karti koja odgovara ovom razdoblju (1842. g., autor Ignazio Rossi) vidi se da je riječ o kući na uglu Korza i Ulice Stare pošte, stovište o kući u čijem se prizemlju nalazila pošta, dakle o kući u blizini pretpostavljene lokacije koja je ucrtana na Gnambovu planu.²⁸

Što se orijentacije tiče, postoje dvije mogućnosti – da se glavni ulaz u kazalište nalazio sa sjeverne, a pozornica na južnoj strani, ili obrnuto. Promotrimo li navedeni Gnambov plan, vidimo da je kazalište bilo predviđeno u neposrednoj blizini mora, točnije u ravnini prvog niza kuća koji je formirao južnu stranu Korza. Južno pročelje nalazilo se uza žalo, tako da s te strane uopće nije bilo prostora za pristupni put i ulaz. Osim toga, upravo u to doba Korzo postaje glavna gradska ulica i sve se građevine orijentiraju prema Korzu svojim glavnim pročeljima. Sigurno je stoga da je orijentacija planiranog kazališta bila takva da je ulaz bio sa sjeverne strane. Potvrđuje nam to i orijentacija kasnije izgrađenog Adamićeva kazališta, kao i Vojne straže izgrađene na istome mjestu.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Polet baroka koji je u kazališnoj umjetnosti, uključujući i arhitekturu kazališnih zgrada, zahvatio čitavu Europu, osjetio se i u Rijeci. Temelj svih ovih promjena leži u činjenici da Rijeka ekonomski jača i sve se snažnije povezuje s regionalnim centrima. U kulturnom smislu ona je okrenuta zapadu, prije svega Venetu, s Venecijom kao kulturnim središtem.

²⁷ MATEJČIĆ, 1982: 425; LENTIC-KUGLI, 1989: 167

²⁸ DAR, PR-18, knj. 22.

Nacrt, pisani podatci i podatci o predstavama koje su se održavale u kazalištu Bono-Gerliczi govore da je riječ o tipičnom kazalištu zrelog baroka 18. stoljeća. Kazalište više nije improvizirana dvorana, već stalna javna gradska zgrada. Smješteno je izvan gradskih zidina – u Novome gradu, na gradskom trgu, još uvijek ne kao samostalna zgrada, nego kao dio bloka odnosno uličnog niza. Unutrašnjost je podijeljena na gledalište i pozornicu, ali postoje i drugi prostori: ulazni, pomoćni, igraonica, vjerojatno i sobe glumaca. Gledalište je u dvije razine, ispunjeno lozama – proizvodu baroknog doba. Gledalište i pozornica te scenska tehnika (*scena ductilis*) prilagođeni su izvođenju opera, koje kao scensko-glazbeno djelo nastaju u doba baroka.

Postojanje projekta za Teatro Nobile govori pak o razvijanju kazališnog ukusa kod riječkoga građanstva, koje se više nije zadovoljavalo rješenjima ili inicijativama privatnika, već zahtijeva postojanje kazališta u općin-

skom vlasništvu ili barem najmu i kontroli, koje će služiti za zabavu, ali i reprezentaciju grada – po uzoru na gradove susjednih, razvijenijih regija. Ono je površinski dvostruko veće, znatno većeg kapaciteta. Važnost kazališta kao javne gradske zgrade raste, na što ukazuje i novi urbanistički položaj. Posve samostalna zgrada na novomu gradskom trgu bitan je akcent glavnoga gradskog pročelja – onoga okrenutog moru. Povećana je površina pratećih prostorija, kako za izvođače tako i za publiku. Postojanje stubišta na pozornici ukazuje na kompleksniju scensku tehniku, u više razina, tj. vjerojatno postojanje radnih galerija i uređaja u nadstroplju.

Ovo kazalište, odnosno sačuvani projekt, ispunjava prazninu koja je dosad postojala između kazališta Bono-Gerliczi i velikoga, reprezentativnog Adamićeva kazališta izgrađenog početkom 19. stoljeća te dokazuje kontinuitet u razvoju arhitekture kazališta u Rijeci, koji u svim fazama slijedi europski.

LITERATURA
BIBLIOGRAPHY

1. BRUSATIN, M., PAVANELLO, G. (1987.), *Il Teatro la Fenice*, Albrizzi Editore, Venecija (Venezia)
2. EKL, V. (1989.), *Fluminensia*, Skupština Općine Rijeka, Izdavački centar Rijeka, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Rijeka
3. EKL, V. (1994.), *Živa bastina*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka
4. ERCEG, I. (1998.), *Jozefinski katastar grada Rijeke i njegove uže okolice (1785/87)*, Školska knjiga, Zagreb
5. FAJDETIĆ, V. (1973.), *Zgrade kazališta u Rijeci*, „Naše kazalište”, 7, Rijeka
6. FISKOVIĆ, C. (1953.), *Staro kazalište u Rijeci*, Zbornik – Rijeka [ur. RAVLIĆ, I.], Matica hrvatska: 467-470, Zagreb
7. HERKOV, Z. (1971.), *Mjere Hrvatskog primorja*, Posebna izdanja Historijskih arhiva Rijeke i Pazina, 4, HARI P, Rijeka
8. KOBLER, G. (1889.), *Memorie per la Storia della Liburnica Città di Fiume*, 3, Rijeka (Fiume)
9. LENTIĆ-KUGLI, I. (1988.-1989.), *Nekoliko planova i projekata zgrada javne namjene u Rijeci u drugoj polovici XVIII. stoljeća*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske”, 14-15: 167-186, Zagreb
10. MATEJČIĆ, R. (1982.), *Barok u Istri i Hrvatskom primorju*, Barok u Hrvatskoj, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
11. MATEJČIĆ, R. (1990.) *Kako citati grad – Rijeka jučer, danas*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka
12. PALINIĆ, N. (1997.), *Riječka kazališta*, „Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci”, 39: 169-240, Rijeka
13. PALINIĆ, N. (2008.), *Riječka kazališta – nastanak, kontinuitet i značenje kazališnih zgrada i scenskih prostora u razvitku urbane strukture grada*, disertacija [mentor: dr.sc. Bedenko, V.], Arhitektonski fakultet, Zagreb
14. PAVLIĆ-COTTIERO, A. (1995.), *Arhitektura baroknog kazališta u Hrvatskoj*, „Prostor”, 1 (9): 141-162, Zagreb
15. PERKOVIĆ, Z. (1989.), *Arhitektura dalmatinskih kazališta s posebnim osvrtom na splitski teatar*, Logos, Split
16. POZZETTO, M. (1999.), *Giovanni Andrea, Ruggero, Arduino Berlam*, Editoriale Lloyd, MGS Press, Trst (Trieste)
17. ROŠIĆ, Đ. (1985.), *Scenska umjetnost u Rijeci*, „Dometi”, 4-5: 37, Rijeka
18. VIEZZOLI, G. (1933.), *Contributi alla Storia di Fiume nel Settecento*, „Fiume – Rivista”, I e II semestre 1932: 3-178, Rijeka (Fiume)
19. VIEZZOLI, G. (1936.), *Contributi alla Storia di Fiume nel Settecento*, „Fiume – Rivista”, 1933-1934: 61-187, Rijeka (Fiume)

IZVORI
SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Državni arhiv u Rijeci (DAR):
  - Zemljišno-knjižni ured Rijeka (DAR 341 / PR-18): knj. 22.
  - Zemljišno-knjižni ured Rijeka (DAR 341 / PR-18): Katastarsko-gruntovni plan iz 1842. g., autor Ignazio Rossi
  - Gradsko poglavarstvo Rijeka (DAR 32 / JU-2): kut. 10.
  - Uprava Općinskog kazališta u Rijeci (DAR 557 / DS-60): kut. 12 (ex JU-2, kut. 568/2)
  - Riječki guberniji (DAR 4 / JU-4): fasc. 361, svež. 5.
  - Osobni fond Vatroslav – Slavko Cihlar (DAR 386 / RO-24): kut. 2.
  - Tehnički uredi grada Rijeke (DAR / JU 51): kut. 106.

DOKUMENTACIJSKI IZVOR

DOCUMENT SOURCE

1. CIHLAR, V., *Kroz historiju riječkog kazališta*, rukopis, DAR, 386 RO-24, Osobni fond Vatroslav – Slavko Cihlar

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

Sl. 1.	EKL, 1994: 170-171 (Kriegsarchiv, Beč)
Sl. 2., 3.	EKL, 1989.
Sl. 4.	DAR, PR-18, Kartografska zbirka
Sl. 5.	MATEJČIĆ, 1990.
Sl. 6., 11.	DAR / JU 51, kut. 106
Sl. 7., 9.	DAR, DS-60
Sl. 8.	DAR / JU 51, br.12/1877.
Sl. 10.	BRUSATIN, PAVANELLO, 1987: 59

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

1. www.comune.venezia.it/flex/cm/pages/ServeAttachment
2. www.zupa-supetar.hr/index.php
3. www.churchesofvenice.co.uk/sanpolo.htm
4. www.sevenonline.it/sensa/english/storiagb.htm

SAŽETAK

SUMMARY

DESIGNS FOR THE BONO-GERLICZI AND NOBILE THEATRES
– THE OLDEST THEATRE PLANS IN RIJEKA

Owing to a great number of designed and built theatre buildings and stage sets, the history of theatre in Rijeka is remarkable primarily as the history of theatre architecture. Research done so far mostly included two buildings – the Classicist Theatre designed by Adamić and the Municipality Theatre built in the historicist period. Other two, smaller or less representative and researched theatres were for the most part only touched upon. The archival fonds of the Rijeka City Government at the State Archives in Rijeka contain two plans of Baroque theatres which have so far been completely unknown and which are introduced in this paper. The first plan represents the Bono-Gerliczi Theatre, built in 1765 in the first row of buildings west of the old city centre. Although it was considered architecturally and theatrically an uninteresting predecessor of Adamić's theatre, it is significant for both architecture and history of the city as well as Croatia in general. This first purpose-built theatre in the post-antiquity period was a typical Baroque building. If we take into account that there were 3000 people living in 18th century Rijeka, the theatre was considerably big since it could provide seating accommodation for one tenth of the entire city population.

However, the discovered plan does not present the original design according to which the theatre was built, but an illustration of the already existing building which was, in all likelihood, made in 1798 or 1799. The illustration was enclosed as a supplement to a document related to the construction of the former Adamić's theatre (later City Theatre) proposing and arguing for the need of a new theatre. The illustration is an ink and watercolour drawing representing an outline of the ground-floor plan of a typical theatre level. The theatre showed in the plan is a rectangular shaped building that is 24.28 m long and 12.9 m wide. The auditorium takes up the lower part, whereas the stage is situated on the upper part of the building. The U-shaped auditorium is comprised of 19 boxes of equal size, apart from the bigger central and two side boxes next to the proscenium. The access corridor runs between the boxes and the walls of the façades and holds a double-flight staircase. The rectangular shaped stage shows the proscenium walls and sliding scenery units. The comparison of the plan and the written sources points to the existence of two identical or similar levels of the auditorium which means there were altogether 38 boxes. In addition to this particular space, the ground level probably contained the following spaces: entrance, ticket offices, ancil-

lary spaces for the staff and management and a casino. The plan, thus, represents both the 1st and 2nd floor. In addition, the executed theatre building did not have a regular rectangular shaped ground-floor plan which has also been confirmed by the written documents as well as the city plans from the 18th and 19th century.

Up to the recent discovery of the design and written documents about another Baroque theatre building in Rijeka, there has been no knowledge of its conceived construction, the sort of theatre it was supposed to be or where it was to be located. This plan, unlike the first one I found in the archives, was not part of any particular document but was included separately in the fonds among other unrelated documents. It also shows the ground-floor and mezzanine plans on the basis of which we can assume the appearance of the 1st floor plan, as well as the plans of the upper floors. The entire building forms the shape of a regular rectangular that is 37.6 m long and 18.2 m wide. The building is divided into three parts: entrance, auditorium and stage. The central entrance vestibule leads straight into an anteroom and parquet and also gives access to two single-flight staircases leading to the mezzanine. The elliptical shaped auditorium contains 18 boxes – 9 on each side. The interior front of the boxes forms ellipsis in its lower part and a mild curve in the middle part, whereas it ends in a straight line perpendicular to the portal when it reaches the proscenium. The space between the boxes and the façade walls is occupied by an access corridor whose lower ends contain two flights of staircase leading to the upper levels. The corridor also provides access to the stage and two exterior exit staircases on both sides of the auditorium. The rectangular stage is marked by a proscenium arch and the orchestra pit is located immediately in front of the stage which in its right corner contains a staircase. There are sliding scenery units indicated in the plan – double and quadruple wings and the backcloth. The name of the architect, Uldarico Moro, is also written on the plan, which alongside other markings helped date the project, determine to which archival document it belonged and reconstruct the events related to the initiative for the theatre construction. It was President Francesco Thiepolo who proposed the building of the Nobile Theatre, a new, bigger and more representative than the existing Bono-Gerliczi. His proposal was in 1783 directed to the City Council. The new theatre design was entrusted to Venetian architect Uldari-

co (Ulderico) Moro who had also designed the theatre in Gorica. Moro completed the design in 1784 and used the Balbi Theatre in Mestre, designed by Bernardino Maccaruzzi in 1778, as the model for the Rijeka theatre most probably due to investors' request. Despite a certain similarity with the mentioned Mestre Theatre, it can be concluded that the architect of the Nobile Theatre improved his design and, owing to his experience, came up with a much more accomplished architectural solution. Although there are no documents which might shed light on the reasons this project was abandoned, it is a known fact that in 1784 the Council took lease of the existing Bono-Gerliczi Theatre, which was, most likely, a more rational and realistic solution. Cadastral records and the 1785 Plan of New Rijeka and its Rječina by Antun Gnamb containing a marked location of the theatre also shed light on the envisaged location, as well as its potential orientation. It is safe to say that the Baroque energy, which permeated entire European theatre, including theatre architecture, was also felt in Rijeka. The city was gaining in economic strength and was building good relations with the neighbouring regions and centres, primarily Veneto and its cultural centre Venice. The plans, written sources and information on plays held in the Bono-Gerliczi Theatre show that it was a typical eighteenth century High Baroque theatre. It was no longer an improvised hall but a public institution located in the city square, though still built within a building block. The auditorium was in the characteristic Italian Baroque style comprised of boxes. The stage and the technical installations were adjusted to operas, music and stage performances typical of the Baroque age.

The existence of the plan for the Nobile Theatre shows a developing taste in theatres of the citizens of Rijeka. It was double in size and of considerably bigger seating capacity. The growing importance of the theatre as a public building is witnessed by the plan which envisaged it as an individual building that was to be located in the new city square. The ancillary spaces for the use by both performers and audience were enlarged and stage equipment became more elaborate. This theatre, that is the surviving plan, fills the gap that has existed between the Bono-Gerliczi and Adamić's theatre from the beginning of the 19th century, and proves the continuous architectural development of theatre in Rijeka which has been congruent with European developments.

NANA PALINIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **NANA PALINIĆ**, viša predavačica. Diplomirala je 1985., magistrirala 1997. i doktorirala 2008. g. na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Bavi se istraživanjem i valorizacijom graditeljskog naslijeđa Rijeke. Autorica/koautorica je 4 knjige i više od 40 članaka.

NANA PALINIĆ, PhD, senior lecturer. Graduated in 1985, obtained her M.Arch. in 1997 and PhD in 2008 from the Faculty of Architecture in Zagreb. She works on research and enhancement of built heritage in Rijeka. She is the author/coauthor of 4 books and more than 40 papers.